

## ZÁPISNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKOVEDCA

Bulletin Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV

Ročník 4 • Číslo 1 • 1985

---

### T É Z Y P R E D N Á Š O K

#### Pravidlá slovenského pravopisu a jazyková kultúra

1. O priamočiarom vzťahu pravopisu a jazykovej kultúry sa neuvažuje dosť často, pretože tento vzťah je v tieni iných vzťahov, a to najmä vzťahu medzi slovnou zásobou a jazykovou kultúrou, gramatickou stavbou a jazykovou kultúrou, stylistickou rovinou a jazykovou kultúrou a pod. Napriek tomu sa nazdávam, že vzťah pravopisu a jazykovej kultúry najmä v istých spoločenských a kultúrnych reláciách je veľmi výrazný a nemožno ho nevidieť. Ak zhodne s' J. Ružičkom označíme jazykovú kultúru aj ako "úroveň písomného a ústneho jazykového dorozumievania /t.j. úroveň jazykovej praxe/", dôležitosť vzťahu pravopisu a jazykovej kultúry sa ukáže viac ako evidentný.

2. Pravopisné príručky spisovnej slovenčiny nikdy neboli nejakou komornou záležitosťou slovenských jazykovedcov. Aj prvé Pravidlá z r. 1931 vznikali v napätej politickej, vedeckej i kultúrnej atmosfére. Ani Pravidlá z r. 1953 neboli v tomto ohľade výnimkou.

3. Pravopisná príručka v našom kultúrnom prostredí nadhlo

ostávala a pre mnohých používateľov spisovného jazyka aj ostáva jediným zdrojom informácií o spisovnom jazyku, o správnej jazykovej praxi.

4. V súčasnej koncepcii pravopisnej príručky, resp. Pravidiel slovenského pravopisu sa presadzuje tendencia očistiť pravopisné pravidlá od morfológických, syntaktických a slovtvorných výkladov a dať súčasnej kultúrnej verejnosti naozaj pravopisnú príručku. Túto koncepciu pravopisných pravidiel bude treba však pred verejnosťou náležite obhájiť.

5. Ďalšou otázkou vzťahu pravopisu a jazykovej kultúry je otázka, ako Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1953 a ich 11. vydanie podporili úsilie jazykovedcov o zvyšovanie jazykovej kultúry na Slovensku. V tejto súvislosti to platí aj pre Príručku slovenského pravopisu pre školy, pretože je štruktúrovaná podľa Pravidiel slovenského pravopisu a v škole supluje akademické Pravidlá.

6. Tým, že Pravidlá slovenského pravopisu takmer 20 rokov vychádzali bez podstatných zmien a od posledného vydania /11. vyd. r. 1971/ už uplynulo ďalšie desaťročie, nastala v pravopisnej kodifikácii spisovnej slovenčiny istá stagnácia, ktorá v konečnom dôsledku nepriaznivo ovplyvnila aj rozvoj jazykovej kultúry. Pravidlá sa pre verejnosť i pre internú kodifikáciu stali mŕtvou príručkou. Š. Peciar v diskusií o slovenskom pravopise napísal, že v súčasnej ortografickej praxi je chaos. Autorita Pravidiel hrozivo klesla, lebo už nezodpovedajú požiadavkám súčasnej jazykovej praxe. Existuje istá nejednotnosť a rozkolísanosť

vo výklade jednotlivých pravopisných otázok /rozdeľovanie slov, veľké písmená, písanie cudzích slov, interpunkcia atď./, a tak jednotlivé vydavateľstvá, redakcie i učitelia slovenčiny, ako aj riadiace orgány sa pomaly utvrdzujú v mienke, že so súčasnou kodifikáciou pravopisu si nevieme rady.

7. V Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1953 je viac miest, ktoré napriek nedostatočnosti alebo nesprávnosti vo výklade ostali nezmenené /slovo vínečko ako výnimka z výslovnosti; slabika ny; tvorenie prídavných mien od zemepisných názvov zakončených na -ec, -ce, -ovce atď.; zbytočný výklad o nepísaní ä v slovách med, Rybany, Kralovany, kerovať, kečka atď.; rozdeľovanie slov na ich konci, najmä s príponami -ský, -cký, -ací, -ajší, -ický a pod.; písanie veľkých písmen v názvoch úradov, škôl, múzeí; otázka uvádzania údajov o sídle inštitúcie; otázka písania bodky pri rado- vých číslovkách; písanie čarky v tzv. voľných prístavkoch, problematický výklad voľného a tzv. tesného prístavku z hľadiska súčasnej syntaktickej teórie/.

8. Uvedené /a mnohé ďalšie/ miesta v Pravidlách už dlho negatívne pôsobia na jazykovú kultúru v našej spoločnosti. Nejde však iba o chyby v Pravidlách. Závažnejšie v tejto súvislosti je to, že nedostatočné a chybné výklady sa z Pravidiel dlhé roky neodstraňovali, a tak sa táto príručka stala v dnešnej jazykovej praxi málo upotrebitelnou, zastaranou príručkou, ktorá už nemôže aktívne prispievať k zvyšovaniu jazykovej kultúry u nás.

PhDr. František Kočiš, CSc.

/6. III. 1984 - Bratislava/

### Interpunkcia

Novou úpravou interpunkcie by sa malo na jednej strane zjednodušiť, čo sa zjednodušiť dá a k čomu i doterajší vývin smeruje, na druhej strane by sa mala interpunkcia zbaviť funkcií, ktoré sa už dnes v písanom /tlačenom/ jazyku vyjadrujú inakšie, prípadne ktoré sa z textu vyrozumievajú bez interpunkčných znamienok, napríklad dlhšie názvy kníh a časopisov sa dnes už nedávajú do úvodzoviek.

Celý komplex interpunkčných otázok nemožno v jednej prednáške rozobrať, lebo o každej z nich - ak to má mať zmysel - treba hovoriť pokiaľ možno konkrétne a presne. Preto si všimnem iba najzložitejšiu otázku: interpunkciu čiarky.

Prehliť treba poučku o nepísaní čiarky v zložených príslovkových určeníach. Doterajšie Pravidlá v § 169 píšú, že dve rozličné príslovkové určenia neoddeľujeme čiarkou, napríklad v Bratislave 1. januára 1954. Poučku treba rozšíriť aj na rozličné odtienky toho istého príslovkového určenia, napríklad v rámci miestnych určení aj na odtienky statické + dynamické. Ďalej treba spresniť poučku o nepísaní čiarky pred časticami, pred substantívnymi prístavkovými prívlastkami.

Pri čiarkach v súvetí sa nedodržiava pravidlo o písaní čiarky pred zlučovacími spojkami aj, i, ani, alebo, či. Čiarka sa tu v praxi vynecháva, akoby išlo o členy viacnásobného výrazu. Ďalej tu treba brať do úvahy všetky typy zložených súvetí, lebo niekedy aj pred zloženými spojkami typu a keď, a keby ... sa nepíše čiarka. Napokon do časti o čiarke v súvetí nepatrí § o čiarke pred prechodníkom.

Pravidlá o písaní čiarky sa vhodne delia na dvojce podľa toho, či ide o písanie čiarky v jednoduchých vete, či v súvetí. Jednoduchšie sú pravidlá o písaní čiarky v súvetí.

Čiarkou v súvetí oddeľujeme vety - hlavné i vedľajšie -, ak nie sú spojené zlučovacou spojkou a. Toto pravidlo by bolo možné rozšíriť aj na iné jednoduché zlučovacie spojky /aj, i, ani/ a nezlučovacie spojky v zlučovacom význame /alebo, či/, aby sa dosiahol paralelizmus s písaním čiarky v jednoduchých vete. Ďalej by sa mohli presnejšie vymedziť poklesnuté vety /čo možno, nakoľko možno a pod./, pred ktorými sa tiež nepíše čiarka, a prirovnania s pevnou štruktúrou, kde aj konštrukcie s určitými slovesnými tvarmi vystupujú ako neslovesný komponent prirovnania.

Základné pravidlo by sa malo doplniť vysvetľovacími pravidlami o rozlíšení zlučovacieho významu spojky a od iných jej významov, ďalej o písaní zložených spojok, ktoré obsahujú spojkou a, v jednoduchých súvetiach, v zložených súvetiach, ktoré doterajšie Pravidlá nebrali všetky do úvahy, napríklad nebrali do úvahy typ  $H -- /V_1 - V_2/$ , iba typ  $H -- V_1 -- V_2$ , kde sa na začiatku vedľajšej vety stretávajú dve spojky nerovnakého stupňa závislosti, kde sa preto píše čiarka len pred prvou spojkou.

V jednoduchých vete na písanie čiarky vplýva viac kritérií: a/ formálne /syntaktické/ kritériá, b/ sémanticko-syntaktické kritériá, c/ výpovedné kritériá /z textovej syntaxe/.

c/ Formálne kritériá sa opierajú o syntaktickú formu vety ako schémy. Najvšeobecnejšie z nich hovorí, že čiarkou

/čiarkami/ sa vydeľujú tie časti a prvky výpovede, ktoré nepatria do základnej vetnej schémy: citoslovci, oslovenia, vysunuté /pred vetu i za vetu/ vetné členy, vsuvky, kontaktové prostriedky /hovoriaceho s adresátom/; lexikálno-modálne prvky /častice/ a vypočítavacie prvky na zreteľnejšie segmentovanie výpovede. Pri niektorých z týchto prvkov treba rátať s ich tesným začlenením do vety pri poklesnutí ich /pôvodného/ významu, napríklad pri časticiach, /substantivizovaných a podobne/ citoslovciach a i.

b/ Syntakticko-sémantické kritériá. Pomáhajú jazykový obsah stvárniť inakšie, než konštrukcia bez čiarky. Ide v podstate o interpunkciu vo viacnásobných členoch a polopredikatívnych konštrukciách. Syntaktický mechanizmus sa uplatňuje silnejšie pri koordinatívnych konštrukciách, kde ostáva menej priestoru na sémantické /ne/písanie čiarky, a pri prístavku. Viacej možností písať čiarku ostáva pri doplnku.

c/ Výpovedné kritériá. Najviacej sa uplatňujú v umeleckom štýle, no nie sú vylúčené ani v iných štýloch. Ide o uvoľňovanie /a osamostatňovanie/ vetných členov v jadre /v jadrách/ výpovede.

Prof. PhDr. Ján Oravec, DrSc.

/29. V. 1984 - Bratislava/

#### K úprave nových pravidiel pravopisu v slovenčine

V Pravidlách slovenského pravopisu od roku 1931 a najmä po roku 1953 nenastali žiadne podstatné zmeny. Dokonca

za posledných 13 rokov sa žiadna úradná príručka Pravidiel nevydala, hoci jazyk sa radikálne vyvíja, najmä v slovnej zásobe a v štylistike. Je preto správne, že sa ustanovila pravopisná komisia a pripravuje sa nové, zmodernizované vydanie Pravidiel slovenského pravopisu. V tejto súvislosti sa naskytuje množstvo nových problémov, ktoré treba naliehavo riešiť. Zaujmem stanovisko iba k niektorým.

1. Takzvané mäkké a tvrdé i/y v slovenčine. Je to 130 ročné dedičstvo hodžovsko-hattalovskej reformy, ktorého sa v súčasnosti nezabývame. V súčasnej spisovnej slovenčine je 8,42% foném i/y, čo značí, že v každom druhom slove písaného slovenského textu je graféma i alebo y. Zjednotením písania tejto hlásky by písaná slovenčina dostala celkom novú podobu, ale vznikli by aj vážne dôsledky ekonomického charakteru v súvislosti so zmenou všetkých názvov, pomenovaní inštitúcií, so zmenou úradných písomností, firemných názvov, písacích a tlačiarenských strojov a iných závažných písomných faktov a pamiatok. Nateraz takáto revolučná idea je nerealizovateľná. Otázka i-y nie je jazykovedná, ale spoločensko-politická a ekonomická.

2. Téma "vybrané slová" je v dnešnej situácii už komická. Spolu s ňou aj pojem obojakých spoluhlások. Postačí, keď si "vybrané slová" používateľ nájde zaradené do abecedného slovníka.

3. Veľké písmená. Ukazuje sa potreba zjednotiť písanie veľkých písmen vo viacslovných pomenovaniach, v exonymách, v tituloch a v slovách, ktoré sa ináč píšu v čeština a ináč



v slovenčine.

4. Interpunkčné znamienka. Doteraz sa ich funkcia kvalifikovala iba z gramatického hľadiska, zatiaľ čo v súčasnosti je to viac a viac otázka štylistická /bodka, čiarka, úvodzovky, otáznik, výkričník/. Treba doplniť aj pravidlá o písaní lomky a spojovníka.

5. Treba doplniť otázky pravopisu v jazykovo nesyntagmovaných textoch /inventáre, matematické texty, exkurzy z textu, tabuľky, titulky, poznámky pod textom, bibliografické údaje atď./.

6. Dôkladne treba rozšíriť kapitolu o písaní skratiek a o skracovaní.

7. Doplniť Pravidlá kapitolou o pravopise písomností a tlačív /poštové poukážky, adresy, dáta, údaje písané strojom atď./.

8. Zjednodušiť pravidlá o rozdeľovaní slov. Vychádzať treba z toho, že sa ináč pozerá na etymológiu a skladbu slova nepatrný počet jazykovedcov a ináč prevažná časť používateľov - nejazykovedcov.

9. Slovník Pravidiel treba podstatne prepracovať. Pri ohybných slovách ho treba dobre vybaviť gramatickými kvalifikátormi.

10. Paradigmatiku v Pravidlách netreba uvádzať, lebo to nie je otázka pravopisná, ale gramatická, a preto patrí do iného žánru jazykových príručiek.

Konečne sa žiada, aby pri SAV permanentne pracovala pravopisná komisia.

Treba rozlíšiť: 1. pravidlá ako normatívnu príručku, •

2. pravidlá pre školy,

3. pravidlá pre redakcie,

4. pravidlá pre spisovateľov.

Prof. PhDr. Jozef Mistrík, DrSc.,

/5. VI. 1984 - Trnava/

#### INFORMÁCIE

Na valnom zhromaždení Slovenskej jazykovednej spoločnosti /SJS/ 14. XII. 1984 bol na nové funkčné obdobie zvolený nový výbor. Na nové funkčné obdobie bude pracovať výbor v tomto zložení:

Prof. PhDr. Jozef Mistrík, DrSc. - predseda

PhDr. Ján Kačala, DrSc. - podpredseda

Doc. PhDr. Eugénia Bajzíkova, CSc. - podpredsedníčka

Doc. PhDr. Jozef Mlacek, CSc. - vedecký tajomník

PhDr. Katarína Hegerová - hospodárka

PhDr. Štefan Peciar, CSc.

PhDr. Viktor Krupa, DrSc.

PhDr. Adriana Ferenčíková, CSc.

PhDr. Eleonóra Kučerová, CSc.

Doc. PhDr. Ján Findra, DrSc. - za pobočku v Banskej Bystrici

Prof. PhDr. Ján Oravec, DrSc. - za pobočku v Nitre

PhDr. Ján Sabol, CSc. - za pobočku v Prešove

PhDr. Gabriela Gotthardová - za pobočku v Trnave

Revízori: Doc. PhDr. Štefan Švagrovský, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc.

V pobočkách budú pracovať ako funkcionári: Doc. PhDr. Ján Findra, DrSc., vedúci, Doc. PhDr. Emil Tvrdoň, CSc., tajomník /Eanská Bystrica/; Prof. PhDr. Ján Oravec, DrSc., vedúci, PhDr. Ondrej Hábovčík, tajomník /Nitra/; PhDr. Ján Sabol, CSc., vedúci, PhDr. Júlia Kriššáková, CSc., tajomníčka /Prešov/; PhDr. Gabriela Gotthardová, vedúca, PhDr. Marta Bugárová, tajomníčka /Trnava/.

x x x x

Program vedeckých prednášok a diskusií v Bratislave ostáva nezmenený - každý druhý utorok o 16,00 hod. v Literárnovednom ústave SAV na Konventnej ulici 13 v Bratislave.

x x x x

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV usporiada v dňoch 17. - 19. IV. 1985 konferenciu o jazykovej politike a jazykovej kultúre v socialistickej spoločnosti.

# KNIŽNÉ NOVINKY

- L. Dvonč: Dynamika slovenskej morfológie. Vydavateľstvo Veda 1984, 122 s.
- Á. Král: Pravidlá slovenskej výslovnosti. SPN Bratislava 1984, 632 s.
- J. Mistrík: Moderná slovenčina. SPN Bratislava 1984, 256 s.